

Jean Favard, “Des prisons”, Editions Gallimard, 1987.

της Χριστίνας Μ. ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ

Δρ. Εγκληματολογίας-Δικηγόρου

Ο θεσμός της φυλακής και το σωφρονιστικό σύστημα γενικότερα, είναι ένας τομέας ο οποίος επικεντρώνει σε μόνιμη βάση το ζωνρό ενδιαφέρον της εκάστοτε πολιτικής εξουσίας καθώς και των κοινωνικών φορέων τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο¹.

Ο συγγραφέας, πρώην Πρόεδρος στο Δικαστήριο του Παρισιού, διαθέτει μια βαθειά γνώση του κόσμου της φυλακής η οποία προέρχεται από την εμπειρία του ως προϊσταμένου στην Κεντρική Διοίκηση του Υπουργείου Δικαιοσύνης της Γαλλίας, αρμόδιου για θέματα σωφρονιστικής μεταχείρισης (από το 1970 έως το 1975) και τεχνικού συμβούλου του Robert Badinter, Υπουργού Δικαιοσύνης από το 1981 έως το 1986, επιφορτισμένου με θέματα φυλακών. Ευαίσθητοποιημένος και από θεωρητική άποψη, πλήν του συγγραφικού του έργου είναι υπεύθυνος από το 1978 και μετά με ένα πανεπιστημιακό σεμινάριο πάνω στον θεσμό της φυλακής.

Ήδη από το 1981, με το βιβλίο του *Le Labyrinthe pénitentiaire*², επιχειρεί μια συστηματοποιημένη παρουσίαση του γαλλικού σωφρονιστικού συστήματος, προσφέροντας έτσι ένα ολοκληρωμένο εγχειρίδιο για τον σκοπό αυτό. Το τελευταίο βιβλίο του *Des prisons*, αποκλειστικά αφιερωμένο στον θεσμό της φυλακής, επιχειρεί την σύλληψη της λογικής η οποία διέπει αυτόν τον θεσμό και την εξέλιξή του. Βασικό φιλοσοφικό άξονα γύρω από τον οποίο στρέφεται όλη η ανάλυση, αποτελεί η συχνά επαναλαμβανόμενη από τον συγγραφέα άποψή του για την λειτουργικότητα της ποινής μόνο ως μέσου κοινωνικής επανένταξης και όχι τιμωρίας.

Αυτή η βασική αρχή συνοδεύεται, όπως είναι φυσικό, και από την τάση για όσο το δυνατόν μεγαλύτερο εξανθρωπισμό των συνθηκών της *intra muros* διαβίωσης.

Ακολουθώντας την ήπια τακτική του διαλόγου πιστεύει πως μόνο έτσι μπορεί να αποφευχθεί η βία στους χώρους των φυλακών δίχως να θίγεται παράλληλα η έννοια της «ασφάλειας». Με μια «αριθμητική» λογική συγκρίνει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα ενός μέτρου πριν καταλήξει για την χρησιμότητά του.

Επιχειρώντας έτσι την ισορροπία, θεωρεί ως αντιπροσωπευτικό παράδειγμα συνδυασμού ασφάλειας και ανθρωπισμού τους ελεύθερους χώρους επικοινωνίας των κρατουμένων με τους επισκέπτες τους — *parloirs libres* — (μετά την κατάργηση των διαχωριστικών τζαμιών αλλά υπό την επίβλεψη πάντα των σωφρονιστικών υπαλλήλων).

Όμως το *Des Prisons* κάθε άλλο παρά μια φιλοσοφική και αφηρημένη προσέγγιση αποτελεί. Αντίθετα ο συγγραφέας αφαιρεί το πέ-

πλο που καλύπτει αυτόν τον «ξεχωριστό» κόσμο απομυθοποιώντας τον με την ρεαλιστική έως πραγματιστική αναφορά του στις γραφειοκρατικές, πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες οι οποίες προηγούνται κάθε νομοθετικής ρύθμισης.

Επιμένοντας ιδιαίτερα στην πολιτική σκοπιμότητα κάθε μέτρου αναφέρει για τον σκοπό αυτό πολυάριθμα, συγκεκριμένα παραδείγματα δίχως να διστάζει να επιρρίψει ευθύνες στο πρόσωπο εκείνων (επωνύμων πάντα) οι οποίοι έχουν διατελέσει υπουργοί ή σύμβουλοι στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, διευθυντές φυλακών κλπ.

Με καθαρή γλώσσα κάνει δημοσιογραφική θα λέγαμε καταγραφή όλων των γεγονότων, τα οποία έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της φυλακής προσθέτοντας μάλιστα για τον σκοπό αυτό ένα χρονολογικό ευρετήριο, στο τέλος του βιβλίου, το οποίο καλύπτει την περίοδο 1971-1986, και το οποίο αποτελεί έναν πολύ χρήσιμο οδηγό για όσους θα ήθελαν να ασχοληθούν με το θέμα αυτό.

Στηριζόμενος στην δυναμική των γεγονότων, φωτίζει πράγματι αρκετά τον κόσμο της φυλακής τον οποίο θεωρεί αντικατοπτρισμό της κοινωνίας μας.

Η πολιτική η οποία ακολουθήθηκε μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο είχε άμεσες επιπτώσεις και στον ευαίσθητο τομέα των φυλακών. Ο συγγραφέας παρουσιάζει μέσα από την «καρδιά της πολιτικής συζήτησης» (σελ. 13) την εξέλιξη του θεσμού. Έτσι ο φιλελευθερισμός ο οποίος χαρακτήρισε μεταπολεμικά την σωφρονιστική πολιτική στην Γαλλία ενέπνευσε μέτρα όπως τα ανοιχτά σωφρονιστικά καταστήματα, των ημι-ελευθερία, τις άδειες εξόδου, τον Δικαστή Εκτέλεσης των Ποινών (J.A.P.) και άλλα, τα οποία καθιέρωσε ο κώδικας ποινικής δικονομίας της Γαλλίας (C.P.P.) του 1958.

Το ρεύμα αυτό ανακόπηκε από πολιτικές περιπέτειες όπως ο πόλεμος της Αλγερίας και ο μεγάλος αριθμός των πολιτικών κρατουμένων (5-6.000 το 1959 και το 1962) που οδήγησαν σε σκλήρυνση της σωφρονιστικής πολιτικής.

Το μετά το 1971 διάστημα έμεινε στην ιστορία της Γαλλίας σαν εποχή ταραχών και γεγονότων βίας. Όλη η χώρα συνταράχθηκε από τις μαζικές εξεγέρσεις των φυλακισμένων οι οποίες δεν ήταν αναίμακτες.

Αντίθετα, μετά το 1981 ξανάρχισε να κυριαρχεί μια τάση φιλελευθερισμού εμπνεόμενου από πνεύμα ανοίγματος και ανθρωπισμού.

Έτσι, αρκετοί κρατούμενοι επωφελήθηκαν προεδρικής χάριτος ή αμνηστείας ενώ η καθημερινή ζωή στις φυλακές βελτιώθηκε μετά τις νομοθετικές ρυθμίσεις για περισσότερη και πιο ελεύθερη επικοινωνία και επαφή με τον έξω κόσμο και την οικογένεια, καλύτερη περίθαλψη και διασκέδαση.

Με ιδιαίτερη έμφαση θίγεται το καυτό θέμα του υπερπληθυσμού

των φυλακών όπως προκύπτει μέσα από τις σωφρονιστικές στατιστικές (σελ. 27). Αιτία αυτού του υπερπληθυσμού θα μπορούσε να είναι η αύξηση της εγκληματικότητας. Θα μπορούσε όμως εξίσου να είναι και η μη χρησιμοποίηση υποκατάστατων στον εγκλεισμό μέτρων ή ο μεγάλος αριθμός των προφυλακίσεων οι οποίες αυξάνουν με ταχύτατο ρυθμό. Το σίγουρο είναι ότι η δημιουργία συνεχώς νέων φυλακών δεν λύνει το πρόβλημα αλλά απλά το μεταθέτει σε μεταγενέστερη χρονική στιγμή όπου θα επανεμφανισθεί.

Πως να απεγκλωβισθεί κανείς απ' αυτή την κατάσταση; Σ' αυτό το ερώτημα προσπαθεί να απαντήσει το τρίτο κεφάλαιο μέσα από συγκεκριμένα πάντα παραδείγματα κτιριακής υποδομής. Όλα τα φιλόδοξα σχέδια των κατά καιρούς πολιτικών αρχηγών για πολλαπλασιασμό των ήδη υπάρχοντων κτιρίων και δημιουργία νέων σύγχρονων σωφρονιστικών καταστημάτων για βραχύχρονες ποινές, προσέκρουσαν στις αντικειμενικές δυσκολίες και την έλλειψη οικονομικού υπόβαθρου.

Υπάρχει βέβαια και η «λύση» της ιδιωτικοποίησης των φυλακών. Όμως «η λογική του ιδιωτικού τομέα είναι το κέρδος. Μπορούμε να βγάλουμε την δικαιοσύνη στην αγορά όπως οποιοδήποτε άλλο προϊόν;» (σελ. 61).

Μέσα από διεξοδική αναφορά των δυσκολιών που θα παρουσίαζε ένα τέτοιο εγχείρημα, οι οποίες είναι και πολλές και σημαντικές, συνάγεται μια καθαρά αρνητική στάση του συγγραφέα απέναντι σε μια παρόμοια προοπτική που θα αποσκοπούσε στην ακόμα μεγαλύτερη περιθωριοποίηση του κόσμου των φυλακισμένων.

Στην σφαιρική αυτή προσέγγιση της φυλακής δεν παραλείπεται όπως είναι φυσικό, και η πολύ ρεαλιστική πλευρά των συνδικαλιστικών κινητοποιήσεων του προσωπικού των φυλακών (σελ. 69). Αντίθετα δεν γίνεται καμιά αναφορά στην εργασία των κρατουμένων και τις διεκδικήσεις τους.

«Η τάξη δίχως την βία» είναι ο τίτλος του έκτου κεφαλαίου και είναι αντιπροσωπευτικός του βασικού ιδεολογικού άξονα του συγγραφέα. Οι πτέρυγες ύψιστης ασφάλειας (Q.H.S.), οι οποίες άλλωστε καταργήθηκαν, κατέδειξαν αυτό το διπλό μειονέκτημα: μια αφόρητη έλλειψη ανθρωπισμού και μια ολοκληρωτική αναποτελεσματικότητα. Για τον λόγο αυτό το επόμενο κεφάλαιο το οποίο διαπραγματεύεται την «πραγματική και ψεύτικη ασφάλεια» τις κατατάσσει στην δεύτερη κατηγορία χαρακτηρίζοντάς τις ως ένα αδιέξοδο στο επίπεδο τόσο του ανθρωπισμού όσο και της ασφάλειας.

Μέχρι πριν σαράντα χρόνια ήταν ο Μεσαίωνας ακόμα για τις φυλακές (σελ. 115) αφού η θέρμανση μπήκε για πρώτη φορά το 1939 ενώ η κατάργηση της στολής του φυλακισμένου, η πανηγυρική είσοδος της τηλεόρασης στα κελιά και άλλα παρόμοια μέτρα βελτίωσης

των καθημερινών συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων είναι πραγματικά πολύ πρόσφατα.

Το ίδιο πρόσφατος είναι ο εξωτερικός ιατρικός έλεγχος ο οποίος καθιερώθηκε το 1982, μετά από ένα θλιβερό περιστατικό, και τελεί υπό την εποπτεία των υπουργείων Δικαιοσύνης και Υγείας (σελ. 139).

Η συνεργασία των υπουργείων γίνεται περισσότερο πολύπλευρη και μετά το 1983 το υπουργείο Δικαιοσύνης διοργανώνει μαζί με το υπουργείο Πολιτισμού διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις στους χώρους των φυλακών ή και έξω από αυτές (συναυλίες, αθλητικές συναντήσεις κλπ) ενώ κυκλοφορούν πλέον περίπου είκοσι φύλλα εφημερίδων έκδοσης των κρατουμένων (σελ. 147).

Ο πλέον περιθωριοποιημένος τομέας στην ζωή της φυλακής παραμένει οπωσδήποτε, η σεξουαλικότητα. Κανένα νομικό κείμενο δεν απαγορεύει τέτοιες συναντήσεις αλλά ούτε και κανένα τις επιτρέπει. Και όμως η σεξουαλικότητα αποτελεί βασικό παράγοντα επανακοινωνικοποίησης των κρατουμένων. Το τελευταίο κεφάλαιο είναι αποκλειστικά αφιερωμένο σ' αυτό το θέμα-ταμπού.

Καταλήγοντας ο συγγραφέας εκφράζει την άποψη ότι την τελευταία δεκαπενταετία υπάρχει μεγάλη εξέλιξη στις φυλακές οι οποίες επιδέχονται και ακόμη μεγαλύτερη. Σωστά επισημαίνεται εξάλλου, ότι δεν είναι δυνατόν να οραματιζόμαστε ριζικές και εκ των βάθρων αλλαγές αλλά να επιδιώκουμε την σταδιακή εξέλιξη των θεσμών.

Με το σκεπτικό ότι ιδανική φυλακή δεν είναι δυνατόν να υπάρξει ποτέ η τελική πρόταση απευθύνεται προς την ενδυνάμωση της πρόληψης της εγκληματικότητας, τον περιορισμό των απαγγελομένων προσωρινών κρατήσεων με την παράλληλη αύξηση των υποκατάστατων στις στερητικές τις ελευθερίας ποινές και την βελτίωση των συνθηκών επανακοινωνικοποίησης.

Η επιμονή του συγγραφέα σε πολύ συγκεκριμένα παραδείγματα και αναφορές ονομάτων φαίνεται να περιορίζει το κοινό στο οποίο απευθύνεται κάνοντας το *Des prisons* πολύ πιο ενδιαφέρον για τους γνώστες των πολιτικών εξελίξεων στην Γαλλία.

Ο στόχος όμως αυτού του βιβλίου είναι κατά τη γνώμη μας διαφορετικός. Τα συγκεκριμένα περιστατικά δεν αποτελούν παρά την επένδυση της λογικής η οποία τα διέπει και σαν τέτοια θα μπορούσαν να αναπαραχθούν σε παρόμοιο κοινωνικό πλαίσιο. Και εκεί ακριβώς βρίσκεται η χρησιμότητα αυτού του συγγράμματος.

Οι κανόνες σωφρονιστικής μεταχείρισης εξελίσσονται εξάλλου με αρκετά ταχύ ρυθμό στην μεταπολεμική Γαλλία και έτσι δοκιμάζονται στην πράξη ρυθμίσεις εναλλακτικής μορφής, οι οποίες ανεξάρτητα από την επιτυχία ή αποτυχία τους προσφέρουν οπωσδήποτε μια χρήσιμη εμπειρία η οποία δεν περιορίζεται μόνο στο εθνικό τους επίπεδο.

Το Des Prisons είναι ακριβώς αυτή η καταγραφή εμπειριών, χρήσιμων και ιδιαίτερα επίκαιρων για την ελληνική πραγματικότητα σε μια εποχή αναθεώρησης του Σωφρονιστικού Κώδικα. Η συνεισφορά του γίνεται μεγαλύτερη αν λάβουμε υπόψη μας πως αρκετές από τις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις³ έχουν πολλά κοινά σημεία με ήδη ισχύοντες στην Γαλλία θεσμούς, οι οποίοι εντάσσονται και αυτοί στο πνεύμα των ευρωπαϊκών ελάχιστων κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων (Ebsemble des règles minima pour le traitement des détenus).

Παρά την αναμφισβήτηση εξέλιξη και βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων, θα συμφωνήσουμε με τον J. Favard πως «ιδανική φυλακή δεν μπορεί να υπάρξει» και θα παραπέμψουμε ακόμα μια φορά στον Beccaria και την διαχρονικής αξίας άποψή του ότι «καλύτερα να προλαμβάνουμε τα εγκλήματα παρά να πρέπει να τα τιμωρήσουμε»⁴. Και ως αποτελεσματική πρόληψη εννοείται εκείνη η οποία, με κεντρικό πυρήνα τον σεβασμό του ατόμου-μέλους της κοινωνίας, σκοπεύει στην ενίσχυση των δυνατοτήτων για δημιουργική έκφραση και κοινωνική αλληλεγγύη.

[1] Ενδεικτικά αναφέρουμε: M. Foucault, **Surveiller et punir**, Gallimard, 1975 — Conseil de l'Europe, **Traitement des détenus en détention de longue durée**, Strasbourg 1977, επίσης, Conseil de l' Europe, **Rapport explicatif sur la convention européenne pour la surveillance des personnes condamnées ou libérées sous condition**, Strasbourg 1970, επίσης Conseil de l' Europe, **Traitement des délinquants en groupe et en communauté**, Strasbourg, 1974, επίσης, J. Languier, **Criminologie et Science pénitentiaire**, Dalloz, Paris, 1985, επίσης **Les prisons dites "privées". Une solution à la crise pénitentiaire?** Actes du colloque organisé a Aix-en-Provence les 23-24 janvier 1987 par la Faculté de Droit et de Science Politique et l' Institut des Sciences Pénales et de Criminologie d' Aix-Marseille, Economica, 1987, Presses Universitaires d' Aix-Marseille, επίσης **Les systèmes pénitentiaires en Europe occidentale**, sous la direction de M. Ancel avec le concours de Ph. Chemithé, notes et études, documentaires, nos 4645-4646, Décembre 1981, La documentation française, επίσης Bibliothèque de sciences criminelles sous la direction de G. Stefani et G. Levasseur, t. VIII, **La libération conditionnelle depuis le code de procédure pénale**, par Anne Besançon, Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1970, βλέπε επίσης Π. Παπαδάτος, **Το οριστικό προσχέδιο ενός νέου κώδικα της Γαλλίας**, No B 4.354, επίσης Γ. Πανούσης, **Σωφρονιστικός Κώδιξ**, Σάκκουλας, 1981, επίσης Η. Δασκαλάκης, **Η μεταχείριση του εγκληματία**, Αθήνα, Σάκκουλας 1981, Ν. Κουράκης, **Ποινική καταστολή**, 1985, επίσης, Χ. Ζαραφωνίτου, **Ημιελευθερία: μια βασική μορφή σωφρονιστικής μεταχείρισης όπως**

προβλέπεται στον γαλλικό Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, No B, T.35, 1987 σελ. 1330.

[2] J. Favard, **Le labyrinthe pénitentiaire**, Le Centurion/Justice humaine, 1981.

[3] **Ο ΝΕΟΣ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ**, Σχέδιο κώδικα βασικών κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων, εισηγ. έκθεση, Κείμενο-κριτική από τους Στ. Αλεξιάδη — Χρ. Μπάκα — Ε. Λαφαζάνο — Δ. Ευαγγελάτο, Σάκκου-λας, Αθήνα 1988, σειρά Ποινικά αρ. 27.

[4] C. Beccaria, **Des délits et des peines**, Flammarion, Paris 1979.